

TÜRKİYE' DE TARIMDA KADIN İSTİHDAMININ KIRSAL KALKINMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Habibe YAMAN¹

Öz

Kırsal alanların rekabet gücünün artırılması, yoksulluğun azaltılması, ekonomik ve sosyal refahın iyileştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması gibi hedefler kırsal kalkınma stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Kırsal kalkınmaya yönelik yaklaşımlar, tarımsal büyüme ve verimlilik artışının kırsalın gelişiminde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, konuya ilişkin bilimsel araştırmalar ve politika raporlarında, kadın emeğinin tarımsal faaliyetlerde önemli bir yeri olduğuna ve kırsal kalkınma politikalarıyla kadının güçlendirilmesinin gerekliliğine sıklıkla yer verilmektedir. Tarımda kadın istihdamı Türkiye' de kırsal kalkınma politikalarının da odağında yer almaktadır. Bu kapsamda bu çalışma, Türkiye' de tarımda kadın istihdamını kırsal kalkınma bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yöntem olarak karşılaştırmalı metot kullanılmış olup tarım ve kadın istihdamına yönelik güncel yıl istatistiklerinden faydalanılmıştır. Bu araştırmanın bulguları, tarımın Türkiye'nin ulusal ekonomisindeki yerinin, toplam istihdamdaki payının ve kadınların tarım sektöründeki katkılarının yıllar içinde değiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırmanın bulguları, Türkiye' de kırsal kalkınmanın sağlanması için tarım sektöründe kadınların güçlendirilmesine yönelik ek stratejiler geliştirilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın istihdamı, kırsal kalkınma, tarım, Türkiye.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: hyaman@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9212-3264.

YAMAN, H. (2025) Türkiye' de Tarımda Kadın İstihdamının Kırsal Kalkınma Bağlamında Değerlendirilmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 25(69),1028-1056.DOI:10.21560/spcd.vil601548

ASSESSMENT OF WOMEN EMPLOYMENT IN AGRICULTURE IN TÜRKİYE WITHIN THE CONTEXT OF RURAL DEVELOPMENT

Abstract

Objectives such as increasing rural areas' competitiveness, reducing poverty, improving economic and social welfare, raising living standards, and ensuring food security form the basis of rural development strategies. Approaches to rural development emphasize that agricultural growth and productivity growth play essential roles in rural development. In addition, scientific research and policy reports on the subject frequently highlight the significant role of women's labor in agricultural activities and the need to empower women through rural development policies. Women's employment in agriculture is also at the center of rural development policies in Türkiye. In this context, this study aims to evaluate women's employment in agriculture in the context of rural development in Türkiye. The study employs a comparative method and utilizes the most recent statistics on agriculture and women's employment. The findings of this research reveal that the place of agriculture in Türkiye's national economy, its share in total employment, and the contributions of women in the agricultural sector have changed over the years. Additionally, the research findings indicate that developing additional strategies to empower women in the farming industry is essential for achieving rural development in Türkiye.

Keywords: *Women employment, rural development, agriculture, Türkiye.*

GİRİŞ

Tarımdaki büyümenin genel yoksulluğu azaltmaya yardımcı olup olmadığı, tarımsal büyümeyi yoksulluğun azaltılmasına önemli bir katkı haline getiren koşulların neler olduğu gibi pek çok konu, politika yapımcıların yoksul yanlısı kalkınma stratejilerini düşünürken dikkate aldıkları temel sorular arasındadır (Sarris, 2001, s.17). Kadınların güçlendirilmesi bu süreçte hem kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik bir araç olarak benimsenmekte, hem de genel itibarıyla diğer önemli kalkınma sonuçlarını kolaylaştırılması için bir kalkınma hedefi olarak kabul edilmektedir (Seymour, 2017). Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nde yer alan 2030 yılına kadar özellikle kadınlar, çiftçiler, yerli halklar, çobanlar ve balıkçılar olmak üzere küçük ölçekli gıda üreticilerinin tarımsal üretkenlik ve gelirlerinin iki katına çıkarılması hedefi de kalkınma açısından tarımsal verimliliğin ve kadınların güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır (UNDP, 2024).

Küresel kanıtlar yoksul yanlısı büyüme ve tarımın büyümesinin yetersiz beslenme sorununu önemli ölçüde çözerek yoksulluğu azalttığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ekonomik kalkınmadaki bölgesel dengesizlikler tarıma dayalı bölgeler ve özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere nüfus üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır (Vepa ve Viswanathan, 2020, s.1). Öte yandan, literatürde tarımın bir ülkedeki genel yoksulluk seviyesini etkilediğini belirten çalışmaların varlığının yanı sıra bu etkileme yollarının doğrudan veya dolaylı olabileceğini dile getiren çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin; Sarris (2001, s.17), doğrudan yolun tarımsal büyümenin kırsal alanlardaki ve tüm ekonomideki yoksulluk derecesini doğrudan düşürmesi anlamına geldiğini belirtmekte, dolaylı yolda ise tarımsal büyümenin genel yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunması yolunun tarımın genel büyümeye ve bu büyümenin yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmasından geçtiğini ima etmektedir.

Genel olarak bakıldığında, tarımda kadın istihdamı ve kırsal kalkınma odaklı yaklaşımlar kırsalın kalkınmasında ve genel yoksulluğun azaltılmasında tarımın mühim bir yerinin olduğunu, yoksulluğun azaltılması ve kapsayıcı büyüme ve gelişme hedeflerine ulaşılmasında bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılmasının ve tarımsal verimliliğin artırılmasının önemli olduğunu

göstermektedir. Tarımda verimlilik artışı, tarımsal faaliyetlerde bulunanların geçim düzeylerini yükseltirken yoksulluk oranlarını da azaltmakta; ayrıca yayılım etkisiyle diğer sektörlerin gelişimini teşvik etmektedir. Tarımsal faaliyetlerde ise kadınlar etkin bir konumda yer almaktadır ve özellikle gelişmekte olan tüm ülkelerde, tarıma ve kırsal ekonomilere büyük katkılar sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kadının kırsalın kalkınmasında önemli bir yeri olduğu konusu genel kabul görmektedir. Bu husus tarımı konu alan çalışmalar için de temel bir motivasyon kaynağı olmaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinde gelir dağılımının dengelenmesi ve hane halkı gelirinin artırılması için kadın işgücünden daha etkin yararlanılması temel bir gerekliliktir (Peker ve Kubar, 2012). Bununla birlikte COVID-19 süreci, Rusya-Ukrayna Savaşı gibi gelişmelerde de görüldüğü üzere tarım gerek ulusal gerekse küresel açıdan stratejik önem taşıyan bir sektördür ve tarımda kadın istihdamı 'Türkiye' de bölgesel ve kırsal kalkınmanın sağlanması ve sürdürülmesinde kritik bir konumda olup politika açısından da önemsenmektedir. Türkiye'nin tarımsal üretiminde kadın istihdamı önemli bir bileşendir ve kadınlar, tarımsal üretimin her aşamasında yer almakta, tarım sektörünün gelişmesine kayda değer ölçüde katkı sunmaktadır. Bu sebeple bu çalışma, 'Türkiye' de tarımda kadın istihdamını kırsal kalkınma bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yöntem olarak karşılaştırmalı metot kullanılmış; Dünya Bankası (2025) ve TÜİK (2025)'in resmi internet sitesinden alınan tarım ve kadın istihdamına ilişkin verilerden faydalanılmıştır. Ayrıca tarım, kadın istihdamı ve kırsal kalkınma konularında ulusal ve uluslararası alanda öne çıkan araştırmalar, planlar, raporlar, istatistiki göstergeler ve politika dokümanlarından da yararlanılmıştır. Çalışmada dönemsel olarak güncel yıl istatistikleri temel alınmıştır.

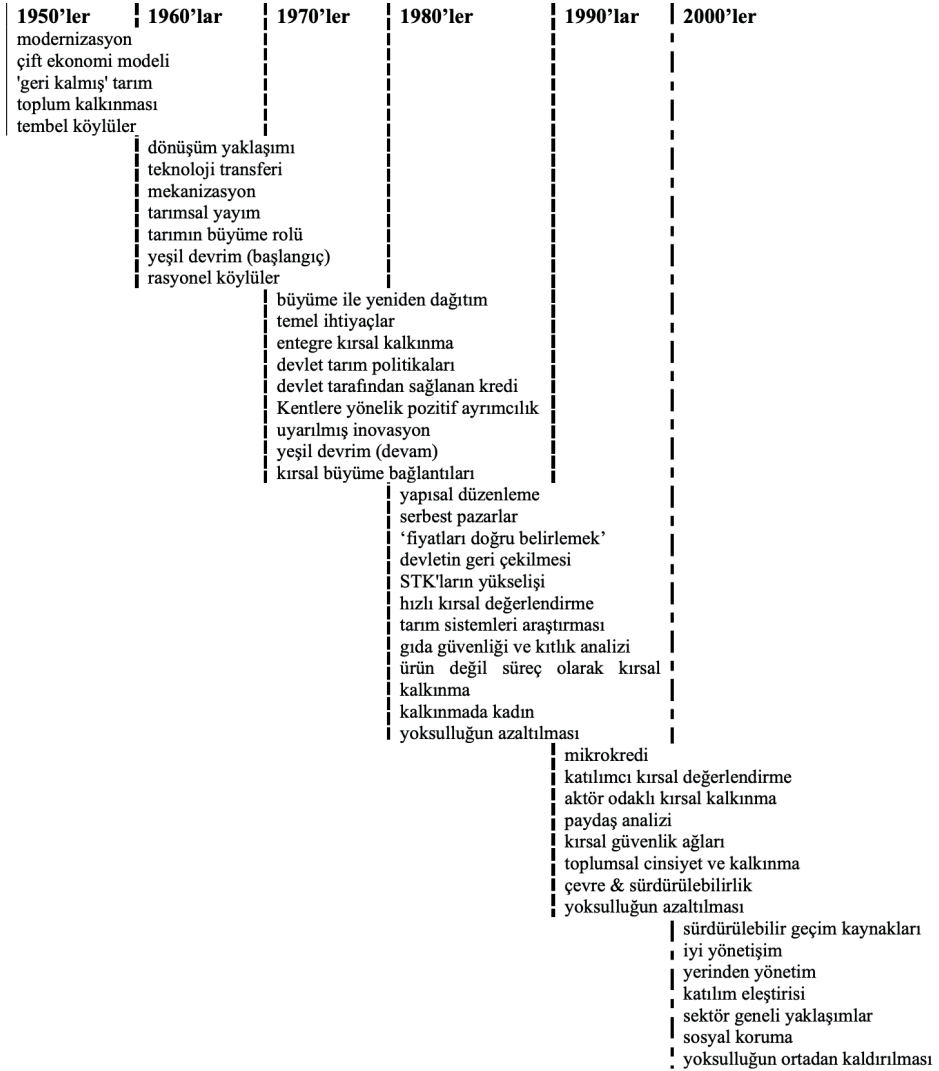
Bu çalışmanın içeriğinde; giriş bölümünü takip eden ilk bölümde tarımda kadın istihdamı ve kırsal kalkınma konusu teorik açıdan ele alınmaktadır. İkinci bölümde literatür taramasına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde gelir düzeylerine göre ülke grupları ve G20 ülkeleri baz alınarak Türkiye'nin tarım ve kadın istihdamına ilişkin ekonomik göstergelerde dünyadaki yeri ortaya konulmakta, dördüncü bölümde de Türkiye' de tarımda kadın istihdamının

kırsal kalkınmadaki katkıları ve stratejik önemi aktarılmaktadır. Çalışma politika önerilerini içeren sonuç bölümü ile sonlanmaktadır.

TEORİK ÇERÇEVE: TARIMDA KADIN İSTİHDAMI VE KIRSAL KALKINMA

Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin toplam değeri olan gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) iktisadi faaliyetin en geniş ve en temel ölçüsüdür (Mishkin, 2018, s.19). Ekonomik kalkınma ise yalnızca GSYH ve milli gelirin artması değil, bir ülkenin ekonomisinde meydana gelen tüm uzun vadeli sosyoekonomik değişikliklerdir (Ivic, 2015, s.56). Az gelişmiş ülkelerde kalkınma; etkin kaynak kullanımı, sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin sağlanması gibi temel ekonomik konular üzerinde yoğunlaşmakta, bununla beraber altyapı iyileştirilmesi, tarımsal verimliliğin artırılması, eğitim, beslenme ve sağlık sorunlarının çözülmesini de gerektirmektedir. Kırsal yöreler, sağlık ve eğitim sorunlarının maksimum düzeyde hissedildiği, kaynak tüketiminin rasyonel olmadığı alanlardır ve dengeli kalkınma açısından bu yöreler, altyapı yatırımlarının götürülmesi gerekli yerler olarak kabul edilmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006, s.121).

Kavramsal açıdan kırsal kalkınma; kırsalın geliştirilmesi, işsizliğin ve kırdan kente göçün azaltılması, bölgeler arası eşitsizliklerin minimize edilmesi, refah düzeyinin arttırılması gibi unsurları temel amaç edinmekte ve bu süreçte planlı faaliyetleri temel almaktadır. Kırsal kalkınma düşüncesinde ise etkili olan çok sayıda teori, tema ve politika hamlesi bulunmaktadır. Ellis ve Biggs (2001), kırsal kalkınma düşüncesinde 1950'lerden bu yana etkili olan söz konusu yaklaşımları bir zaman çizelgesi ile listelemektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Kırsal Kalkınma Fikirleri Zaman Çizelgesi

Kaynak: Ellis ve Biggs, 2001, s. 439.

Ellis ve Biggs (2001) tarafından ele alınan kırsal kalkınma fikirlerine dair zaman çizelgesi, geçmişten günümüze kırsal kalkınma fikirlerinde bir değişim gerçekleştiğini ve bu değişim sürecinde kadın ve tarımın kırsal kalkınmada öneminin arttığını desteklemektedir. Söz konusu çizelgeden hareketle

1960'tan bu yana tarımın büyümedeki rolüne dair fikirlerin belirgin hale geldiği, 1980'li yıllar itibarıyla de kalkınmada kadın yaklaşımının ön plana çıkan yaklaşımlar arasında yer aldığı söylenebilmektedir (Şekil 1). Öte yandan Anríquez ve Stamoulis (2007, s.8)'in de vurguladığı üzere 1970'lerden bu yana, bir kavram olarak kırsal kalkınma, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve kırsal yoksulluğun azaltılması için bir ön koşul olarak görülmüştür.

UN (2021, s.6) tarafından belirtildiği üzere kırsal kalkınma deneyimleri dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı zaman dilimlerinde çeşitlilik göstermiştir ve buna paralel olarak, kırsal kalkınma teorileri de değişim sergilemiştir. Bu nedenle, belirli bir zaman diliminde belirli bir ülke veya bölge için hangi teorik perspektifin daha faydalı olduğu her zaman belirgin olmamaktadır. Dolayısıyla kırsal kalkınma kavramını ve kırsal kalkınma stratejilerini değişen koşullar çerçevesinde düşünmek ve ele almak gerekmektedir. Bu eksende ise ulusal ve uluslararası gelişmelerin kırsalın kalkınmasını etkilediği ve kırsal bölgeler için yaklaşımlara yön verdiği söylenebilmektedir. Tablo 1 eski ve yeni yaklaşımdaki hedef, ana sektör, araç ve aktörleri özetlemektedir.

Tablo 1. Yeni Kırsal Paradigma

	Eski yaklaşım	Yeni yaklaşım
Hedefler	Eşitlik, çiftlik geliri, çiftlik rekabet gücü	Kırsal alanların rekabet edebilirliği, yerel varlıkların değerlendirilmesi, kullanılmayan kaynaklardan yararlanma
Ana hedef sektör	Tarım	Çeşitli kırsal ekonomi sektörleri (Ör: imalat sanayi, kırsal turizm, BİT endüstrisi vb.)
Temel araçlar	Sübvansiyonlar	Yatırımlar
Kilit aktörler	Çiftçiler, ulusal yönetimler	Yönetimin tüm kademeleri (ulusal, uluslar üstü, bölgesel ve yerel), çeşitli yerel paydaşlar (kamu, özel, STK'lar)

Kaynak: OECD, 2006, s.15.

Kırsalın kalkınmasında tarım başat bir rol oynamaktadır ve tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılması kırsal kalkınma politikalarıyla desteklenmektedir (Tablo 1). Bilindiği üzere, kırsal ve kentsel beslenme biçimlerindeki ve gıda tüketim kalıplarındaki değişiklikler tarım ve gıda üretimindeki değişiklikleri yönlendirmektedir. Bu süreçte gıda sistemi, üretici ve tüketicileri birbirine

bağlamakta ve finans, makine ve danışmanlık gibi destek hizmetlerinin yanı sıra taşıma, işleme, depolama, paketleme ve geri dönüşüm ile ilgili tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu [IFAD-*International Fund for Agricultural Development*], 2021, s. 15). Tarımsal üretim ise genel olarak bir çıktı üretmek için birçok farklı girdi türünün (Ör: arazi, işgücü ve sermaye) bir araya getirilmesini içermektedir ve girdiler hem ikame edilebilirlik hem de kalite açısından farklılık gösterebilmektedir (Seymour, 2017). Tarım özelinde, çoğu çalışmanın da ortaya koyduğu üzere arazi, su kaynakları ve kredi gibi faktörlerin yanı sıra, tarımsal üreticilerin eğitim ve becerileri de tarımsal verimlilikteki işletmeler arası ve ülkeler arası farklılıkları açıklamada önemli unsurlardır (Osabohien vd., 2021). Bu açıdan, kırsal ekonominin sürdürülebilir bir şekilde desteklenmesi; kırsal alanlarda istihdam olanaklarını artırma, bölgesel gelir eşitsizliklerini ve yoksulluğu azaltma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, kırsal alanların kalkındırılması; kırsal alanların doğasının korunmasına, yerel kültür ve geleneklerin yaşatılmasına katkıda bulunabilirken ekonomik kriz veya toplumsal kentsel huzursuzluk dönemlerinde de kırsal toplumlar kent yoksulları için sosyal bir destek sağlayabilmektedir (Anríquez ve Stamoulis, 2007).

Küreselleşme, teknolojik devrimler, sürekli değişen ve gelişen uygulamalar dünyada tarım sektörünü şekillendirmektedir. Fakat söz konusu gelişmelerin etkisi her kesim için aynı olmamaktadır. Sarris (2001)'in de ifade ettiği gibi ticaret serbestleşmesinin ve küreselleşmenin yoksul tarım üreticileri için sonuçları, üreticilerin ürettikleri ürün türlerine ve konumlarına bağlıdır ve herhangi bir ülkedeki yoksullar arasında kazananlar ve kaybedenler olması da muhtemeldir. Bu süreçte pazarlama maliyetinin azaltılması ve uzak bölgelerin ekonomilerin geri kalanıyla daha entegre hale getirilmesi için kırsal altyapıya daha fazla önem verilmesi gerekmektedir (Sarris, 2001, s.31).

Kadınlar, yüzyıllardır tarımsal faaliyetlerin önemli bir parçası olmuş, tarımda etkin bir rol oynamıştır. Kadınların rolleri bölgeler arasında ve içinde önemli farklılıklar göstermekte ve bu roller, ekonomik ve sosyal güçlerin tarım sektörünü dönüştürdüğü dünyanın birçok yerinde hızla değişmektedir. Kırsal kesimdeki kadınların faaliyetleri arasında genellikle tarımsal ürün üretimi, hayvan bakımı, ticaret ve pazarlamayla uğraşma, gıda işleme ve

hazırlama, tarımsal veya diğer kırsal işletmelerde ücret karşılığı çalışma, yakıt ve su toplama, aile üyelerine bakım ve evlerinin bakımı gibi kırsal hanelerin refahı için çok önemli olan faaliyetler bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin ise çoğu milli gelir hesaplarında “ekonomik olarak aktif istihdam” kapsamında tanımlanmamaktadır (FAO, 2011, s.2). Öte yandan kırsal kesimde yaşayan insanların geçim kaynakları son yıllarda hızla çeşitlenmiştir. Kırsal kesimdeki hanelerin çoğu ihtiyaçlarını karşılamak için çiftçiliği diğer gelir kaynaklarıyla birleştirmektedir. Bu çeşitlendirme, diğer çiftliklerde işçilik yapılması, tarımsal gıda sektöründe veya ekonominin diğer alanlarında çok çeşitli küçük ve orta ölçekli işletmelerin işletilmesi, maaşlı istihdam gibi faaliyetleri içermekte olup birçok küçük ölçekli çiftçi de diğer tarım dışı gelir getirici faaliyetlerinin yanı sıra çiftçilik yapmaktadır (IFAD, 2021, s.20-21). Bu değişim ve dönüşüm sürecinde kırsalın kalkındırılması ve tarımsal faaliyetlerde birçok görevi başarıyla üstlenen kadının kırsal kalkınma destekleriyle güçlendirilmesi yoksulluğun azaltılması, tarımsal büyüme ve verimliliğin artırılması için gerekli bir unsur olarak görülmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Tarımda kadın istihdamı pek çok çalışmaya konu olmuştur. Geçmiş veya yakın dönemli pek çok bilimsel araştırma kırsalın kalkınmasında tarımda kadının ve kadın istihdamının önemini farklı açılardan vurgulamaktadır. Uluslararası literatürde yer alan araştırmaların odağında tarımsal verimlilikte cinsiyet farkı, cinsiyet rolleri, cinsiyetin tarımsal işletmelerin verimliliğine etkisi (Adegbola ve Singbo, 2025; Valea ve Noufé, 2025; Fowowe, 2025; Abdisa vd., 2024; Arora ve Rada, 2017; Mishra vd., 2017; Twyman vd., 2015), kadınların tarıma, istihdama, büyümeye ya da kalkınmaya katkısı ve kadınların güçlendirilmesi (Chebet, 2023; Shahbaz vd., 2023; Anık ve Rahman, 2021; De Brauw vd., 2021; Osabohien vd., 2021; Mohiuddin vd., 2020; Seymour, 2017; Wright ve Annes, 2016), teknolojilerin ya da tarımsal mekanizasyonun kırsaldaki kadın istihdamına etkisi (Ma vd., 2024; Vemireddy ve Choudhary, 2021) gibi çok çeşitli konu başlıkları yer almaktadır. Bunun yanı sıra ulusal literatürde de pek çok araştırmanın bulguları kadın emeğinin Türkiye' de önemli bir yerinin olduğuna dair bilimsel kanıtlar sunmakta, Türkiye' de kadın emeğinin tarihine, kadınların işgücüne katılımını etkileyen

faktörlerin tespitine, kadın işgücünün görünümü, kadınların işgücü piyasasına katılımı, kadın emeğinin değişimi, gelişimi ve sorunlarına yer vermektedir (Sar, 2021; Sırım vd., 2021; Kılınç, 2015; Burtan Doğan ve Kaya, 2014; Önder, 2013; Makal, 2010; Özer ve Biçerli, 2003). Ayrıca tarımda kadın istihdamı, tarımda feminizasyon, kırsal kesimdeki kadınların girişimciliği (Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2022; İlter vd., 2019; Şahinli ve Şahbaz, 2013), mikro kredi uygulamaları (Bayramoğlu ve Dökmen, 2017; Aşkın ve Barış, 2015), mevsimlik tarım işçiliğinde kadınların durumu, koşulları ya da bu olgunun çeşitli bağlamlarda (çocuk, akrabalık, aile, kadın-erkek eşitliği vb.) değerlendirilmesi (Çağlar, 2025; Turgut vd., 2025; Ökten, 2024; Kantar Davran vd., 2018; Çelik vd., 2015; Kaya ve Özgülnar, 2015) gibi başlıklar da Türkiye’yi konu alan araştırmalarda ele alınmaktadır. Konuya ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmaları Tablo 2 özetlemektedir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında kadın istihdamını konu alan araştırmaların kapsamı çok geniştir ve Türkiye özelinde tarımda kadın istihdamını ele alan çok sayıda araştırma bulunsun da konuyu kırsal kalkınma bağlamında inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan bu çalışmanın Türkiye’de tarımda kadın istihdamını kırsal kalkınma açısından ve güncel yıl istatistiklerini temel alarak incelemesi araştırmayı önemli kılmaktadır.

Tablo 2. Kadın İstihdamı, Tarım ve Kırsal Kalkınmada Kadın Odaklı Çalışmalar

Türkiye’yi İçeren Çalışmalar			Diğer Ülkeleri İçeren Çalışmalar		
Yazar	Ülke / Bölge ve İncelenen Dönem*	Araştırma Odağı	Yazar	Ülke / Bölge ve İncelenen Dönem*	Araştırma Odağı
Çağlar (2025)	Türkiye	Kadın tarım işçiliği, mevsimlik işçilik	Adegbola ve Singbo (2025)	Sahra Altı Afrika	Cinsiyetler arası tarımsal verimlilik farkı
Turgut vd. (2025)	Türkiye	Mevsimlik tarım işçiliği, koşullar ve sorunlar	Valea ve Noufé (2025)	Burkina Faso	Tarımsal verimlilikte cinsiyet farkı
Ökten (2024)	Şanlıurfa ili	Mevsimlik tarım işçiliği, kadının konumu	Fowowe (2025)	Mali (2017)	Tarımsal verimlilikte cinsiyet farkı, finansal kapsayıcılık

Çiğerci Ulukan ve Ulukan (2022)	Türkiye TR 90 bölgesi	Tarımda feminizasyon, kadın emeği	Abdisa vd. (2024)	Etiyopya (2017 ve 2019)	Tarımsal verimlilikte cinsiyet farkı
Kaşıkırık (2022)	Türkiye	Tarımsal emek, tarımda kadın temsili	Ma vd. (2024)	Çin, 29 il (Mevcut anket verileri, 2016)	Tarımsal mekanizasyonun kırsal kesimdeki kadınların tarım dışı istihdamına etkisi
Özdoğan ve Kesgin (2021)	Bolu İli	Kırsal kalkınmanın sağlanması için kadının güçlendirilmesi	Chebet (2023)	-	Tarım sektörü büyümesinde kadınların rolü, tarımda kadının güçlendirilmesi
Sar (2021)	Türkiye	Kadın istihdamının görünümü	Shahbaz vd. (2023)	Pakistan	Tarım bağlamında sorumlu üretim, çiftçi girişimciliği, kadınların katılımı ve güçlendirilmesi
Sırım vd. (2021)	Türkiye (Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem)	Kadın emeğinin değişimi ve gelişimi	Anık ve Rahman (2021)	Bangladeş (2011/2012 ve 2015)	Tarımda kadının güçlendirilmesi, verimlilik
Aksoy vd. (2019)	Türkiye (1988-2018)	Kadın istihdamını belirleyen faktörler	De Brauw vd. (2021)	Bangladeş	Kırsal işgücü, işgücü arzındaki değişimlerin kadınların işgücüne katılımı ve güçlenmesi üzerindeki etkileri
İlter vd. (2019)	Afyonkarahisar ili	Kırsal kesimdeki kadın girişimciliği	Osabohien vd. (2021)	33 Afrika ülkesi (2000-2018)	Kadınların tarıma katılımı ve ekonomik kalkınmaya katkısı
Kan (2019)	Türkiye 12 İBBS 1 bölgesi (2004-2017)	Kadının işgücüne katılımı, tarımsal üretim değeri ve sermaye stoku arasındaki ilişki	Vemireddy ve Choudhary (2021)	Gelişmekte olan ülkeler	İşgücü tasarrufu sağlayan teknolojilerin benimsenme faktörleri ve etkileri, tarımda çalışan kadınlar
Alkan ve Alkan (2018)	Türkiye, bölgeler ve sektörler düzeyi	Kadın istihdam örüntüleri	Mohiuddin vd. (2020)	Pakistan	Kadınların tarımsal işgücüne katılımı ve bunun belirleyicileri
Kantar Davran vd. (2018)	Adana ili	Mevsimlik tarım işçiliği, çocuk işçiliği, kadın ve çocuklar	Klasen (2019)	Gelişmekte olan ülkeler	İşgücüne katılım düzeyleri ve eğilimleri, eğilimlerdeki eşitsizlik

Bayramoğlu ve Dökmen (2017)	Türkiye (2004-2013)	Kadın istihdamı, mikro kredi uygulamaları	Arora ve Rada (2017)	Mozambik	Zaman yetersizliği / yoksulluğu ve çiftlik üretimi arasındaki bağlantılar, cinsiyet rolleri
Aşkın ve Barış (2015)	Tokat ili (2014-2015)	Mikro kredinin kadın istihdamını artırmaya etkisi	Mishra vd. (2017)	Filipinler	Cinsiyetin çiftçilik verimliliği, kar ve maliyete etkisi
Çelik vd. (2015)	Adıyaman ve Şanlıurfa illeri (2014)	Gezici mevsimlik tarım işçiliğindeki kadın çalışanların koşulları	Seymour (2017)	Bangladeş (2011-2012)	Teknik etkinlik düzeylerinin karşılaştırması, tarımda kadının güçlendirilmesi
Kaya ve Özgülnar (2015)	Adana, Mersin ve Şanlıurfa illeri (2014)	Mevsimlik tarım işçiliği, durum ve koşullar, kadının durumu	Wright ve Annes (2016)	ABD	Tarım ve kadınların güçlenmesi
Kılınç (2015)	Dünya ve Türkiye	Kadın istihdamı, kadınların işgücü piyasasına katılımı	Lahoti ve Swaminathan (2016)	Hindistan (1983-4 ile 2011-2 dönemi)	Ekonomik kalkınma ile kadınların işgücü arzı arasındaki ilişki
Burtan Doğan ve Kaya (2014)	Türkiye TRC2 Bölgesi	Kadın istihdamı sorunları	Palacios-Lopez vd. (2015)	6 Sahra Altı Afrika ülkesi	Tarımda kadınların işgücüne katkısı
Şahinli ve Şahbaz (2013)	Türkiye Düzey 2 Bölgesi (2004-2011)	Tarımda kadın istihdamı	Twyman vd. (2015)	Peru, Bolivya ve Ekvador	Kadınların tarımsal üretime katkıları, üretim ve benimsemede cinsiyet farklılıklarının tespiti

Not: * İlgili çalışmada açık şekilde tanımlanmışa döneme yer verilmiştir.

EKONOMİK GÖSTERGELERDE TARIM VE KADIN İSTİHDAMI: TÜRKİYE’NİN DÜNYADAKİ YERİ

Tarımsal büyüme uzun zamandır yoksulluğun azaltılması için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (De Janvry ve Sadoulet, 2010). Roser (2023)’in da vurguladığı üzere birçok düşük-orta gelirli ülkede çoğunluk çiftçilik yapmakta ve bu işi başlıca geçim kaynağı olarak görmektedir. Ülkeler ekonomik açıdan daha zengin hale geldikçe, insanlar sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdama yöneldikçe tarımda çalışan nüfusun oranı azalma eğilimine girmektedir. Çiftçiler arasında bile verimlilik ve gelir düzeylerinde çok büyük ölçüde farklılıklar olabilmekte, bunun yanı sıra işçi başına katma

değer ülkeler arasında on kata kadar farklılık gösterebilmektedir (Roser, 2023). Dünya Bankası (2025) verilerine göre 2024 yılı için tarım, ormancılık ve balıkçılığın katma değerinin GSYH içindeki payı yüksek gelirli ülkelerde düşük, düşük gelirli ülkelerde ise yüksektir. GSYH içindeki paya bakıldığında yüksek gelir grubu için bu pay %1,24, düşük gelir grubu için %25,72, dünyada %4, Türkiye' de ise %5,59'dur. Ülke bazlı değerlendirildiğinde ise G20 ülkeleri içinde bu sektörün katma değerinin GSYH içindeki payının en yüksek olduğu ülkeler Hindistan ve Endonezya iken İngiltere, Almanya ve ABD en düşük paya sahip ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün katma değerinin yıllık % büyüme oranı ise yüksek gelir grubunda %1,22, düşük gelir grubunda %2,81, dünyada %2,85, Türkiye ise %3,92'dir. G20 ülkeleri içinde söz konusu büyüme oranı en çok Arjantin, Avustralya ve Suudi Arabistan'da en düşük ise Fransa, Güney Afrika ve Rusya'dadır. Özetle Türkiye'nin tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün hem GSYH içindeki payı (%4) hem de yıllık % büyüme oranı (%3,92) küresel ortalamanın üzerindedir (Tablo 3).

Dünya Bankası (2025) verilerine göre 2024 yılı için tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün katma değeri (cari ABD\$), sırasıyla üst orta gelir grubu ve alt orta gelir grubunda daha yüksek olup düşük gelirli ülkelerde ise düşüktür. Bu veriye göre G20 ülkeleri içerisinde en yüksek değere Çin, en düşük değere Güney Afrika sahipken Türkiye dünya genelinin ve tüm gelir gruplarının altında yer almaktadır. Öte yandan 2023 yılı için tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü çalışan başına katma değer (sabit 2015 ABD\$) verileri incelendiğinde; dünyada yüksek gelirli ülkelerin yüksek, düşük gelirli ülkelerin ise düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Bu veride G20 ülkeleri içerisinde sırasıyla Arjantin, Avustralya ve Kanada öne çıkmakta, Hindistan, Güney Afrika ve Endonezya sona gelmektedir. Türkiye ise bu göstergede hem düşük ve orta gelir grubunun, hem de dünya ortalamasının üzerindedir (Tablo 3).

Tablo 3. Dünyada ve Türkiye' de Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Katma Değeri

Ülke	Tarım, ormancılık ve balıkçılık			
	Katma değer (GSYH'nin %'si)	Katma değer (yıllık % büyüme)	Katma değer (cari ABD\$)	Çalışan başına katma değer (sabit 2015ABD\$)
	2024	2024	2024	2023
Avustralya	2,22	7,22	38.866.547.522,42	126.850,69
Arjantin	5,98	29,91	37.879.476.087,66	174.267,88
Brezilya	5,58	-3,21	121.604.096.078,35	12.779,06
Kanada	-	2,17	-	112.353,27
Çin	6,78	3,48	1.270.079.880.349,97	7.713,52
Fransa	1,43	-11,92	45.271.970.200,08	47.432,93
Almanya	0,83	-0,05	38.504.602.795,31	56.952,94
Hindistan	16,35	4,59	639.840.041.515,92	2.029,33
Endonezya	12,61	0,67	176.054.814.059,64	3.668,14
İtalya	2,03	1,95	48.056.393.955,94	38.466,57
Japonya	-	-	-	21.901,64
Güney Kore	-	-	-	18.423,61
Meksika	3,77	-2,30	69.772.937.107,73	6.051,59
Rusya	2,74	-3,43	59.640.759.949,53	15.298,88
S. Arabistan	2,54	5,05	31.437.066.666,67	52.993,29
G. Afrika	2,92	-7,98	11.693.737.076,15	2.832,27
ABD	0,85	2,90	248.390.000.000,00	85.041,62
İngiltere	0,56	1,13	20.317.872.885,19	56.122,53
Türkiye	5,59	3,92	74.003.695.593,21	14.102,24
Dünya	4,00	2,85	4.450.474.698.403,63	4.326,11
Yüksek gelir	1,24	1,22	889.467.463.058,84	33.969,60
Üst orta gelir	6,80	2,98	2.101.064.217.305,32	7.087,95
Alt orta gelir	15,43	3,51	1.212.184.459.725,88	2.298,96
Düşük gelir	25,72	2,81	119.985.943.823,44	713,02

Not: - Mevcut olmayan veri.

Kaynak: Dünya Bankası, 2025.

Dünyadaki işgücüne genel itibariyle bakıldığında; işgücünün yaklaşık dörtte birinin tarımda istihdam edilmesi dikkat çekmektedir. Dünya Bankası (2025) verilerine göre 2023 yılı için toplam istihdam içerisinde tarım istihdamının payı %26,08 olup Türkiye tarım istihdamında %14,64'lük bir pay ile dünya ortalamasının altında yer almaktadır. Bu veride düşük gelirli ülkeler %56,63 ile öne çıkmaktadır. Bu duruma göre düşük gelirli ülkelerde tarımın toplam istihdam içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Öte yandan alt orta gelir grubu %39,15'lik bir oran ile üst orta gelir grubu ise %20,44'lük bir oran ile tarım istihdamında öne çıkmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin tarım istihdamı %3,19 gibi düşük bir paya sahiptir. G20 ülkelerinde ise toplam istihdam içerisinde tarım istihdamının payının en fazla olduğu ülkeler Hindistan, Endonezya, Çin, Güney Afrika, Türkiye ve Meksika iken bu payın en düşük olduğu ülkeler Arjantin, İngiltere, Almanya, Kanada ve ABD'dir (Tablo 4).

Dünyada hem düşük gelirli hem de yüksek gelirli ülkelerde kadınlar istihdama önemli bir katkı sunmaktadır. Dünya Bankası (2025)'nin 2024 yılını içeren verileri; Türkiye' de işgücü piyasasına kadın çalışanların önemli bir katkı sağladığını, kadın işgücünün toplam işgücünün %34,05'ini oluşturduğunu göstermektedir. Fakat Türkiye kadınların işgücüne katılım oranlarında (15+ yaş kadın nüfusun %'si ve toplam işgücünün %'si) dünya genelinin altında yer almaktadır. Türkiye'nin bu verideki oranları alt-orta gelirli ülkelerin değerlerine yakındır (Tablo 4). FAO (2016) tarafından ifade edildiği üzere gelişmekte olan ülkelere kadınlar tarımsal işgücünün %45'ini oluşturmakta olup bu oran Latin Amerika'da %20'ye, Afrika ve Asya'nın bazı bölgelerinde ise %60'lara kadar çıkmaktadır. Tüm bölgelerde kadınların arazi sahibi olma veya araziyi kontrol etme olasılığı ise erkeklere göre daha düşüktür. Öte yandan Tablo 4'e göre Dünya Bankası (2025)'nin 2023 yılı için verileri çalışan kadınların tarım sektöründeki istihdam oranının düşük gelirli ülkelerde çok yüksek (%63,59), yüksek gelirli ülkelerde çok düşük olduğunu (%2,18) göstermektedir. Dünya genelinde bu oran %25,90 iken G20 ülkeleri incelendiğinde Hindistan' da %61,49, Endonezya' da %26,12, Çin' de %18,60, Güney Afrika' da %19,77, Türkiye' de %18,53'tür. Arjantin (%0,38), İngiltere (%0,56), Almanya (%0,82) ve Kanada (%0,85) ise söz konusu veride düşük oranlarla öne çıkmaktadır.

Tablo 4. Dünyada ve Türkiye' de Tarımda İstihdam ve Kadın İstihdamı

Ülke	Tarımda istihdam (toplam istihdamın %'si)*	Tarımda istihdam, kadın (kadın istihdamının %'si)*	İşgücüne katılım oranı, kadın (15+ yaş kadın nüfusun %'si)*	İşgücü, kadın (toplam işgücünün %'si)
	2023	2023	2024	2024
Avustralya	2,15	1,49	62,36	47,45
Arjantin	0,61	0,38	52,94	43,25
Brezilya	8,20	3,49	53,03	43,34
Kanada	1,27	0,85	61,03	47,35
Çin	22,33	18,60	59,56	45,10
Fransa	2,51	1,60	51,68	48,51
Almanya	1,20	0,82	55,64	46,55
Hindistan	43,51	61,49	32,80	28,69
Endonezya	28,77	26,12	52,58	39,36
İtalya	3,59	2,18	41,28	42,75
Japonya	3,01	2,44	55,30	45,11
Güney Kore	5,32	4,75	56,02	43,85
Meksika	11,96	4,77	47,36	40,13
Rusya	5,70	3,80	54,63	48,86
S. Arabistan	2,83	0,44	34,41	19,66
G. Afrika	18,79	19,77	52,99	46,97
ABD	1,57	0,99	56,51	45,59
İngiltere	0,99	0,56	57,28	47,53
Türkiye	14,64	18,53	36,31	34,05
Dünya	26,08	25,90	49,11	40,24
Yüksek gelir	3,19	2,18	54,30	45,05
Üst orta gelir	20,44	17,20	53,47	42,54
Alt orta gelir	39,15	47,04	40,93	34,49
Düşük gelir	56,63	63,59	53,05	42,98

Not: * Modellenmiş ILO tahmini.

Kaynak: Dünya Bankası, 2025.

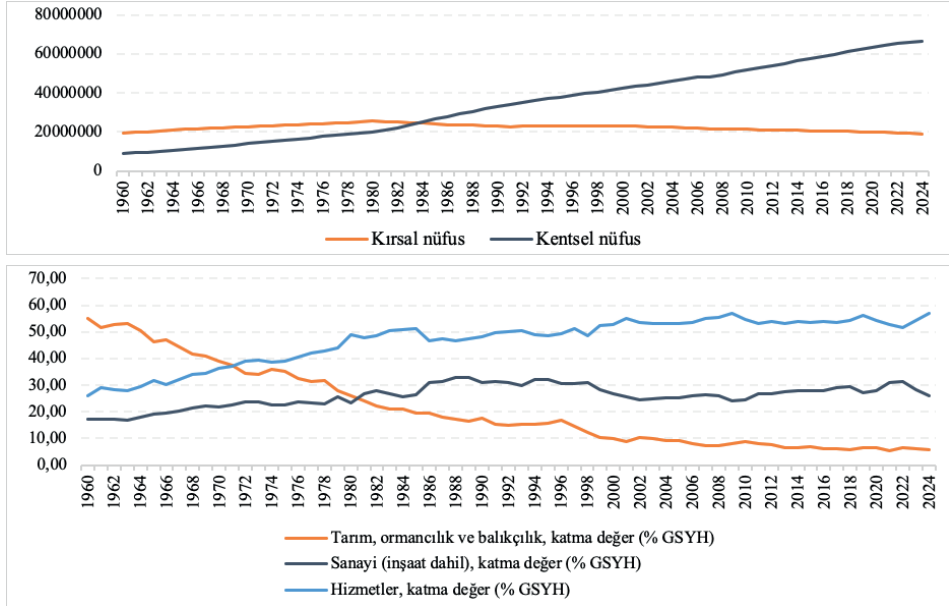
Özetle; dünyada ve Türkiye' de tarımda istihdam ve kadın istihdamı verileri, dünyada işgücü açısından tarımın önemli yere sahip olduğunu, genel itibariyle kadın çalışanların istihdama önemli bir katkısı olsa da tarım istihdamında kadın istihdamı oranının ülke gelir gruplarında önemli derecede farklılaştığını göstermektedir.

TÜRKİYE' DE TARIMDA KADIN İSTİHDAMININ KIRSAL KALKINMADAKİ KATKILARI VE STRATEJİK ÖNEMİ

Kadın(lar) Türkiye' de kırsal kalkınmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Türkiye' de kırsal kalkınma gündemi ve yaklaşımları iç dinamikler ve uluslararası alandaki değişimlerin etkisiyle kendini yenilemektedir. Örneğin, Türkiye' de 1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanunu köylerin korunmasından köy işlerinin düzenlenmesine kadar pek çok konuyu kapsamakta olup (Resmî Gazete, 1924) kırsal kalkınma alanındaki önemli bir düzenlemedir. Bu kanun köylerin yönetimi ile kırsal alana götürülen hizmetlerin sunumu açısından belirleyici bir role sahiptir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarında, kalkınma teorileri ve tartışmaları da yönlendirici olmuştur ve kadın-erkek eşitliğinden, sürdürülebilirlik ve yenilikçi hizmet sunumuna pek çok olgu kırsal kalkınma politikasını şekillendirmiştir (Kalkınma Bakanlığı [KB], 2018, s.4-5).

Tarihsel açıdan bakıldığında, Türkiye ekonomisinde 1950'li yıllar sanayileşmenin ve köyden kente göçün hız kazandığı dönemlerdir (Özer ve Biçerli, 2003, s.64). Bu yıllarda endüstriyel üretimin artışı ve tarımsal üretimin teknolojik aletlerle yapılmasıyla beraber kırdan kente göç olgusu hızlanma eğilimi göstermiştir (Dedeoğlu, 2000). Ekonomik açıdan dönüşüm sürecine girildiği bu dönemde tarımın GSYH içinde payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları artış göstermiştir (Özer ve Biçerli, 2003, s.64). Dünya Bankası (2025) tarafından paylaşılan 1960-2024 dönemini içeren verilere göre ise Türkiye' de 1980'li yılların ortalarından itibaren kentsel nüfus artışı belirgin hale gelmiş, kentsel nüfus kırsal nüfusu aşarak daha hızlı artmaya başlamıştır. Türkiye' de tarım, ormancılık ve balıkçılığın katma değerinin GSYH içindeki payı ise 1960 yılında %54,92 iken 2024 yılında %5,54'e düşmüştür. İnşaat dahil sanayinin katma değerinin GSYH içindeki payı %17,32'den %25,94'e

yükselirken hizmetler sektörü katma değerinin GSYH içindeki payı %25,84'ten %56,82'e çıkmıştır (Şekil 2).

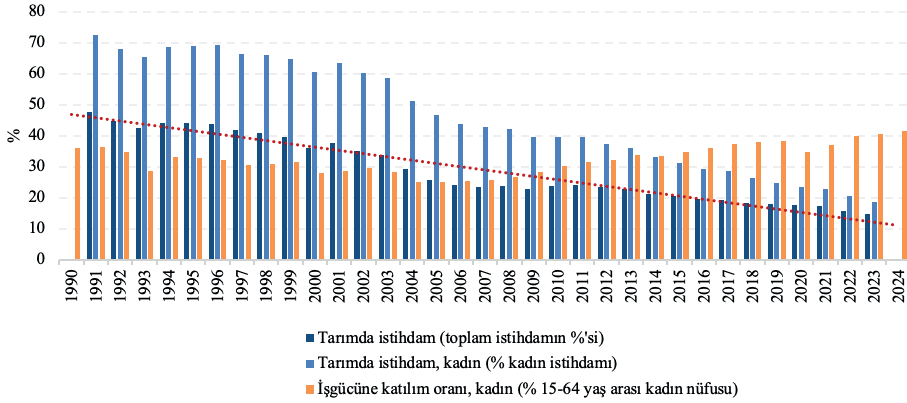
Şekil 2. Türkiye' de Kırsal-Kentsel Nüfus ve Sektörel Katma Değer Değişimleri

Kaynak: Dünya Bankası, 2025.

Genel itibariyle bakıldığında Türkiye' de kadınların işgücüne katılımına odaklı çalışmaların 1980'li yıllar itibariyle yoğunluk kazandığı söylenebilmektedir. Kadın istihdamındaki bu ilgi esasında gelişmekte olan ülkelerce benimsenen ihracat odaklı kalkınma stratejileri ile yakından bağlantılıdır. İthal ikameci politikada bu ülkelerin karşı karşıya kaldığı sorunlar küresel pazarla bütünleşme yolunda yurt içi kaynakların kullanımını öne çıkarırken kullanılan girdiler bakımından da ithalata bağımlı olmayan emek yoğun sektörlerin önemini arttırmıştır (Yetim, 2002). Bu sektörlerde istihdam edilen kadın emeği de bu süreçte daha önemli hale gelmiştir. Diğer yandan, Özbay (1994), kır-kent alanlarında faaliyet oranlarındaki değişimleri ortaya koyduğu araştırmasında 1955-1990 döneminde Türkiye' de tarımda

çalışan kadınların oranı azalırken, tarım dışı mesleklerde çalışan kadınların oranının arttığını da belirtmektedir.

Türkiye' de tarımın ekonomideki yeri ve toplam istihdamdaki payı, kadınların tarımsal üretimdeki rolleri ve tarımsal üretime katkıları yıllar içinde değişmiştir. Şekil 3'e göre 1990-2024 döneminde Türkiye' de tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdamdaki payının azaldığı görülmektedir. Dünya Bankası (2025) verilerine göre bu oran 1991'de %48 iken 2023'te %15'tir. Öte yandan Türkiye' de kadınların işgücüne katılma oranı (% 15-64 yaş arası kadın nüfusu) zaman içerisinde değişimler gösterse de genel itibariyle artmıştır. 1990 yılında %36 olan bu oran 2000'de %28, 2010'da %30, 2020'de %35 olup 2024'te de %41'e çıkmıştır. Fakat kadın istihdamı içerisinde tarım sektöründe çalışan kadınların oranı (%) her geçen yıl azalmıştır. 1991 yılında bu oran %72 iken 2000'de %61, 2010'da %39, 2020'de %23, 2023'te ise %19'a düşmüştür.

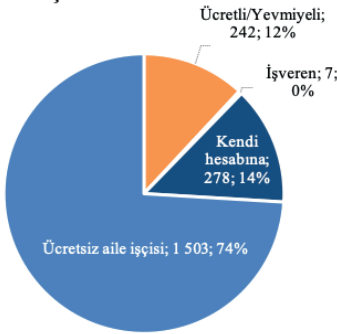
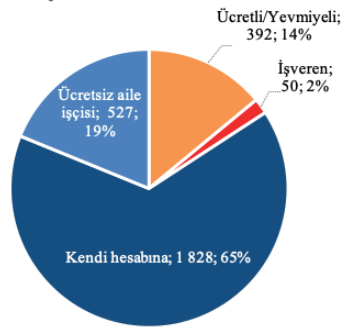
Şekil 3. Türkiye'de Tarımda Kadın İstihdamındaki Değişim

Kaynak: Dünya Bankası, 2025.

Türkiye' de kadınların işgücüne katılma oranının artmasına rağmen tarımda çalışan kadın oranının önemli ölçüde azalması, geçen zaman diliminde kadın istihdamının tarım dışı sektörlerle kaydığının da bir kanıtı olabilmektedir. Bunda ise kentleşme, tarım dışı sektörlerdeki yüksek gelir elde

etme potansiyeli, tarımda makineleşme sebebiyle işgücü talebinin azalması, kırsaldaki geçim sıkıntısı, sektörel değişimler gibi pek çok unsurun etkisi vardır.

Öte yandan, 15 yaş ve üzeri için istihdam edilenlerin işteki durumuna ilişkin 2024 yılını içeren TÜİK (2025) verilerine göre; Türkiye' de toplamda 32.620.000 kişi çalışmakta iken bunun 23.137.000'i ücretli/yevmiyeli, 5.297.000'i kendi hesabına çalışan, 1.510.000'i işveren iken 2.677.000 kişi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Tarım sektörü özelinde ise toplamda 4.827.000 kişi çalışmakta olup bunun 634.000'i ücretli/yevmiyeli, 2.106.000'i kendi hesabına çalışan, 56.000'i işveren iken 2.031.000 kişi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu oran tarımda istihdam edilen kesimin %40'ından fazlasının ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını ortaya koymaktadır. Tarımda ücretli/yevmiyeli çalışan kişilerin 242.000'i, işverenlerin ise 7.000'i kadın iken 2.106.000 kendi hesabına çalışan kişiden de 278.000'i kadındır. Bunun yanı sıra ücretsiz aile işçisi olarak çalışan 2.031.000 kişiden de 1.503.000'i kadındır (Şekil 4). Bu veriler kadınların tarım sektöründe ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi konumunda çalıştığını açıkça göstermektedir. Verilere göre tarım sektöründeki istihdamda işverenler, kendi hesabına çalışan ya da ücretli / yevmiyeli çalışan kişiler arasında kadınların sayısı kayda değer ölçüde azdır.

Kadın*2024, bin kişi***Erkek***2024, bin kişi*

Şekil 4. Tarımda İşteki Duruma Göre İstihdam Edilenler, 2024

Kaynak: TÜİK, 2025.

Kırsal refahı konu alan ve içerisinde ülkelerin yapısal ve kırsal dönüşüm seviyelerine yer verilen IFAD (2021) tarafından paylaşılan rapora göre; Türkiye yüksek yapısal dönüşüm ve yüksel kırsal dönüşümün ön planda olduğu dönüşen ekonomiler (*transformed economies*) kategorisindedir. Bu sınıflandırmada yapısal ve kırsal dönüşümün düzeyinin (düşük ya da yüksek) tanımlanması için sırasıyla tarım dışı katma değerın GSYH'deki payı ve çalışan başına tarımsal katma değer (2010 sabit ABD doları) değişkenleri temel alınmaktadır. Bu ölçütler temelinde yapılan değerlendirmeler Türkiye'nin hem yapısal hem de kırsal dönüşüm düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (IFAD, 2021, s.276-277).

Türkiye' de kırsal alanların; ekosistemin flora ve fauna zenginliği, biyoçeşitlilik ve endemik türlerdeki zenginlik, üniversitelerde kırsal kalkınmayı içeren programların ve derslerin artması, kırsal turizm, yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli gibi pek çok güçlü yönü bulunmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB], 2021, s.22). IFAD (2024)'ın da belirttiği üzere gıda üretimi, işlenmesi ve ihracatında bölgesel açıdan Türkiye önemli bir konumdadır ve bu durum sektöre büyük bir potansiyel kazandırmaktadır. Fakat çiftçilerin üretim tekniklerini güncellemelerine, verimliliği artırmalarına ve iklim değişikliğiyle başa çıkmalarına destek olmak için yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır.

Çalışma koşulları, düşük eğitim düzeyi, örgütlenememe gibi pek çok unsurun kırsal kadın yoksulluğunu etkilemekte olduğu bilinmektedir. Türkiye' de tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu küçük ölçekli işletmelerdir ve kırsal alandaki kadınlar, üretim faaliyetlerinin önemli bir kısmını küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak gerçekleştirmektedir (Eştürk ve Kılıç, 2016). Bilindiği üzere, kalkınma çalışmalarının önemli bir ayağını üretilen politika, plan ve stratejiler ile belirlenen hedeflere ulaşmaya yönelik projeler oluşturmaktadır (Kulak, 2011, s.12). Son yıllarda, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nca proje bazlı hibe desteği biçiminde sunulan kırsal kalkınma desteklerinin varlığının yanı sıra diğer bakanlıkların bu kesime yönelik hibe ya da kredi desteği şeklinde proje bazlı faaliyetleri bulunmaktadır. Bu süreçte kadınların güçlendirilmesi için, eğitim ve yayım hizmetleri ile sosyo-ekonomik bakımdan güçlendirici projeler hayata geçirilerek kadınların kırsal

alandaki problemlerinin çözülmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bunun yanı sıra eğitimlerde kadınların ve gençlerin etkin biçimde yer alması önemsenmekte, kırsal kalkınmayı sağlamak için kadın istihdamı ve girişimciliği de desteklenmektedir (TOB, 2021, s.30-31; TOB, 2022). Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde çevre, tarım alanları ve su havzalarının korunmasının sağlanmasına dair görevlerin kanun maddelerinde yer aldığını (Resmî Gazete, 2004); bunun yanı sıra, tarım ve hayvancılığın desteklenmesi amacıyla büyükşehir ve ilçe belediyelerinin her türlü faaliyet ve hizmette bulunabileceğine dair hükümlere Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na eklenen fıkralarda (Resmî Gazete, 2012) yer verildiğini de vurgulamakta fayda vardır. Bu gelişmeler kırsal alanların gelişimine ve yerel ekonomilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak; kadınlar, ev işlerinden hayvan bakımı ve tarımsal işletmelerin yönetimine, ürün yetiştirilmesinden gıdanın işlenmesine kadar pek çok zorlu görevi yerine getirmektedir ve kırsalın kalkınmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Kadın emeği ve istihdamı, Türkiye' de kırsal kalkınmanın temel itici gücü olan tarım sektörünün sürdürülebilirliğinde hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle, kırsal kalkınmanın sağlanması için hem tarımın hem de kırsalda yaşayan kadınların güçlendirilmesi bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte de çok boyutlu stratejilerin benimsenmesi önemli görülmektedir. Kadın istihdamı, tarım ve kırsal kalkınmada kadın odaklı çalışmalar (Tablo 2), tarımsal büyüme ve verimliliğin arttırılmasında; kadının işgücüne katılımının teşviki ve güçlendirilmesi, kadın emeğinin gelişimi ve sorunlarının çözümü, kırsal kadın girişimciliğinin desteklenmesi, gezici mevsimlik tarım işçisi kadınların durum ve koşullarının iyileştirilmesi, tarımsal mekanizasyon ve teknolojilerin yaygınlaştırılması gibi temel stratejileri öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye' de tarımda kritik öneme sahip olan kadın istihdamının güçlendirilmesi ile kırsal kalkınmadaki katkılarının arttırılmasının bahsi geçen temel alanlardaki ilerlemelerle ilişkili olduğu ve bu nedenle söz konusu

parametreleri konu alan kapsayıcı bir gelişim stratejisi uygulanmasının sürece önemli bir katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Günümüzde ülkelerin kırsal yoksulluk ve geçim kaynaklarının temel özelliklerine bakıldığında; yüksek aşırı yoksulluk ve yetersiz beslenme, ekonomide tarım sektörünün hâkimiyeti, geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesi için sınırlı fırsatların olması, gıda güvensizliğinin yüksek olabilmesi gibi faktörlerde düşük gelirli ülkeler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yüksek gelirli ülkelerde de bazı kırsal eşitsizliklerin hala mevcut olduğundan bahsedilebilmektedir (IFAD, 2021, s.33). Ekonomik büyümenin ve rekabet gücünün artırılması, bölgelerin arasındaki eşitsiz koşulların ortadan kaldırılarak refah düzeyinin iyileştirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, tarımda önemli bir rol oynayan kadın emeğinin güçlendirilmesi gibi pek çok hedefin gerçekleştirilmesinde kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik girişimlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Türkiye' de tarım, kırsal kalkınmanın temel unsurlarından biri olup kadın istihdamı da tarımsal faaliyetlerin etkinliğini artıran kritik bir faktördür. Türkiye' de tarımda kadın istihdamını konu alan çok sayıda araştırma bulunsun da konunun kırsal kalkınma özelinde değerlendirilmesi bakımından bu araştırma önem arz etmektedir.

Bu araştırma, kadın çalışanların istihdama önemli bir katkısı olsa da tarım istihdamında kadın istihdamı oranının ülke gelir gruplarında ve G20 ülkeleri içerisinde önemli derecede farklılaştığını kanıtlamaktadır. Çalışmada tarımın Türkiye'nin ulusal ekonomisindeki yerinin, toplam istihdamdaki payının ve kadınların tarım sektöründeki katkılarının yıllar içinde değiştiği tespit edilmiştir. Türkiye' de toplam istihdamda tarım istihdamının payının her geçen gün azaldığı, 15 yaş ve üzeri kadınların işgücüne katılma oranı her geçen gün artsa da tarım sektöründe çalışan kadın oranının son yıllarda önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır. Ayrıca araştırmanın bulguları Türkiye' de kadınların tarım sektöründe ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi konumunda çalıştığını açıkça göstermektedir ve tarım sektöründeki istihdamda işverenler, kendi hesabına çalışan ya da ücretli / yevmiyeli çalışan kişiler arasında kadınların sayısının kayda değer ölçüde az olduğunu öne çıkarmaktadır.

Genel olarak bu araştırma, kırsal kalkınmanın sağlanması yolunda tarımın ve kadının güçlendirilmesine yönelik ek stratejiler geliştirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte ise kadınların istihdamda daha etkin yer alması için tarımda kadın girişimciliğinin artmasına yönelik bilinçlendirme faaliyetleri arttırılabilir, kırsalda kadınların yeni iş kurmaları yönünde girişimler desteklenebilir ve meslek kursları çoğaltılabilir. Bununla birlikte geniş çaplı programlar aracılığıyla kırsal alanlarda uygulanacak eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleriyle de mevcut desteklerden faydalanan kadınların oranının arttırılması sağlanabilir. Öte yandan teknolojik uygulamalardan daha etkin yararlanılmasının gerekliliği de vurgulanabilir ve bu sebeple Türkiye' de tarımda kadın emeğinin güçlendirilmesi yolunda kadınların kırsal alanlarda teknoloji uygulamalarını daha etkin kullanabilmelerine yönelik plan ve programların hayata geçirilmesi ve çevre dostu tarım uygulamalarının kullanımının kırsal alanlarda yaygınlaştırılması bir öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Abdisa, T., Mehare, A. and Wakeyo, M. B. (2024). Analyzing Gender Gap in Agricultural Productivity: Evidence From Ethiopia. *Journal of Agriculture and Food Research*, 15, 100960.
- Adegbola, C. and Singbo, A. (2025). Quantifying Common Trend of Gender Agricultural Productivity Gap in Sub-Saharan Africa: A Systematic Review and Critical Appraisals. *The Journal of Development Studies*, 1-24.
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. ve Çevişi, İ. (2019). Türkiye' de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 146-163.
- Alkan, I. ve Alkan, B. (2018). Türkiye' de Kadın İstihdam Örüntülerinde Bölgesel Farklılıklar. 4 th SCF International Conference on “Economics and Social Impacts of Globalization” and “Future of Turkey-EU Relations”, (s. 33-48), 26-28 Nisan, Nevşehir.
- Anık, A. R. and Rahman, S. (2021). Women's Empowerment in Agriculture: Level, Inequality, Progress, and Impact on Productivity and Efficiency. *The Journal of Development Studies*, 57(6), 930-948.
- Anríquez, G. and Stamoulis, K. (2007). Rural Development and Poverty Reduction: Is Agriculture Still Key? *eJADE: electronic Journal of Agricultural and Development Economics*, 4(1), 5-46.
- Arora, D. and Rada, C. (2017). A Gendered Model of The Peasant Household: Time Poverty and Farm Production in Rural Mozambique. *Feminist Economics*, 23(2), 93-119.
- Aşkın, E. Ö. ve Barış, S. (2015). Kadın İstihdamının Artırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Etkisi: Tokat İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 3(46), 63-94.
- Bayramoğlu, A. T. ve Dökmen, G. (2017). Türkiye' de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 41-64.
- Burtan Doğan, B. ve Kaya, M. (2014). TRC2 Bölgesinde Kadın İstihdamı Sorunları ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(2), 91-106.
- Chebet, N. (2023). The Role of Women on Agricultural Sector Growth. *International Journal of Agriculture*, 8(1), 41-50.
- Ciğerci Ulukan, N. ve Ulukan, U. (2022). Doğu Karadeniz Tarımında Kadın: Hanehalkı Anketlerinin Söyle(me)dikleri. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 726-742.
- Çağlar, E. (2025). Invisible Risks in Women's Labour in Agriculture: Productbased Assessment of Seasonal and Resident Labour Force in Turkey. *BMIJ*, 13(3), 1217-1228.
- Çelik, K., Şimşek, Z., Yüce Tar, Z. ve Kırca Duman, A. (2015). *Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi*. The World Bank.
- De Brauw, A., Kramer, B. and Murphy, M. (2021). Migration, Labor and Women's Empowerment: Evidence from an Agricultural Value Chain in Bangladesh. *World Development*, 142, 105445.

- De Janvry, A. and Sadoulet, E. (2010). Agricultural Growth and Poverty Reduction: Additional Evidence. *The World bank research observer*, 25(1), 1-20.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye' de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Dünya Bankası (3 Kasım 2025). *Dünya Gelişmişlik Göstergeleri*, <https://databank.world-bank.org/source/world-development-indicators#>.
- Ellis, F. and Biggs, S. (2001). Evolving themes in rural development 1950s-2000s. *Development policy review*, 19(4), 437-448.
- Eştürk, Ö. ve Kılıç, A. (2016). Türkiye Kırsalında Kadın Yoksulluğu. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 143-153.
- FAO (2011). The Role of Women in Agriculture. *ESA Working Paper*, 11(2).
- FAO (2016). *Women Hold the Key to Building a World Free from Hunger and Poverty*, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2024, <https://www.fao.org/newsroom/detail/Women-hold-the-key-to-building-a-world-free-from-hunger-and-poverty/en>.
- Fowowe, B. (2025). Financial Inclusion, Gender Gaps and Agricultural Productivity in Mali. *Review of Development Economics*, 29(1), 3-42.
- IFAD (22 Ekim 2024). <https://www.ifad.org/en/w/countries/turkiye>.
- IFAD (International Fund for Agricultural Development) (2021). Transforming Food Systems for Rural Prosperity. *Rural Development Report 2021*.
- Ivic, M. M. (2015). Economic Growth and Development. *Journal of Process Management–New Technologies, International*, 3(1).
- İlter, B., Kundak, S. ve Cenikli, V. S. (2019). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Bir Alternatif Olarak Kadın Girişimciliği: Afyonkarahisar Örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 30-37.
- Kan, A. (2019). Türkiye' de Bölgesel Düzeyde Tarımsal Üretim Değeri, Kadınların İşgücüne Katılımı ve Sermaye Stoku Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi ile Karşılaştırması. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 6(1), 52-63.
- Kantar Davran, M., Sevinç, M. R., Özalp, B. ve Sevinç, G. (2018). Türkiye' de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi. *Researcher: Social Science Studies*, 6(3), 295-316.
- Kaşıkırık, A. (2022). Tarımsal Emeğin Görünmeyen Yüzü: Tarımda Kadın Temsili Üzerine Bir Araştırma. *UPA Strategic Affairs*, 3(2), 111-131.
- Kaya, M. ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turkish Journal of Public Health*, 13(2), 115-126.
- KB (Kalkınma Bakanlığı) (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Kılınç, N. Ş. (2015). Küresel Eğilimler Çerçevesinde Kadın İstihdamı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 120-135.

- Klasen, S. (2019). What Explains Uneven Female Labor Force Participation Levels and Trends in Developing Countries? *The World Bank Research Observer*, 34(2), 161-197.
- Kulak, E. (2011). *Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler* (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Lahoti, R. and Swaminathan, H. (2016). Economic Development and Women's Labor Force Participation in India. *Feminist Economics*, 22(2), 168-195.
- Ma, W., Zhou, X., Boansi, D., Horlu, G. S. A. and Owusu, V. (2024). Adoption and Intensity of Agricultural Mechanization and Their Impact on Non-Farm Employment of Rural Women. *World Development*, 173, 106434.
- Makal, A. (2010). Türkiye' de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi. *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 13-40.
- Mishkin, F. S. (2018). *Makroekonomi: Politika ve Uygulama* (S. Sezgin ve M. Şentürk, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mishra, A. K., Khanal, A. R. and Mohanty, S. (2017). Gender Differentials in Farming Efficiency and Profits: The Case of Rice Production in the Philippines. *Land use policy*, 63, 461-469.
- Mohiuddin, I., Kamran, M. A., Jalilov, S-M., Ahmad, M-U-D., Adil, S. A., Ullah, R. and Khaliq, T. (2020). Scale and Drivers of Female Agricultural Labor: Evidence from Pakistan. *Sustainability*, 12, 6633.
- OECD (2006). *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. OECD Rural Policy Reviews, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264023918-en>.
- Osabohien, R., Olurinola, I., Matthew, O., Azuh, D. and Aderounmu, B. (2021). Female Participation in Agriculture and Economic Development in 33 African Countries. *African Journal of Reproductive Health*, 25(5), 107-115.
- Ökten, Ş. (2024). Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Aile, Akrabalık ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Durumu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 794-816.
- Önder, N. (2013). Türkiye' de Kadın İşgücünün Görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özbay, F. (1994). Women's Labor in Rural and Urban Settings. *Boğaziçi Journal*, 8(1-2).
- Özdoğan, E. ve Kesgin, M. T. (2021). Kırsal Ekonomik Kalkınma İçin Kadının Güçlendirilmesi: Bolu SS Demirciler Gelincik Kadın Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 3(2-3), 81-87.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye' de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-85.
- Palacios-Lopez, A., Christiaensen, L. and Kilic, T. (2015). How Much of the Labor in African Agriculture is Provided by Women? *World Bank Policy Research Working Paper*, (7282).

- Peker, A. E. ve Kubar, Y. (2012). Türkiye' de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 173-188.
- Resmî Gazete (23 Temmuz 2004). *Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Kanun No. 5216)*. Sayı 25531. Erişim Tarihi: 04.11.2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=-5216&Mevzuat-Tur=1&MevzuatTertip=5>.
- Resmî Gazete (6 Aralık 2012). *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No. 6360)*. Sayı 28489. Erişim Tarihi: 04.11.2025. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>.
- Resmî Gazete (7 Nisan 1924). *Köy Kanunu (Kanun No. 442)*. Sayı 68. Erişim Tarihi: 03.11.2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>.
- Roser, M. (20 Ekim 2023). *Employment in Agriculture*, <https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture>.
- Sar, E. (2021). Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı ve Türkiye' de Yansımaları. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 20-40.
- Sarris, A. (2001). The Role of Agriculture in Economic Development and Poverty Reduction: an Empirical and Conceptual Foundation. *Rural Development Strategy Background Paper*, 2.
- Seymour, G. (2017). Women's Empowerment in Agriculture: Implications for Technical Efficiency in Rural Bangladesh. *Agricultural Economics*, 48, 513-522.
- Shahbaz, P., Haq, S., Abbas, A., Azadi, H., Boz, I., Yu, M. and Watson, S. (2023). Role of Farmers' Entrepreneurial Orientation, Women's Participation, and Information and Communication Technology Use in Responsible Farm Production: A Step Towards Sustainable Food Production. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 7, 1248889.
- Sırım, V., Kapçak, S. ve Doğan, D. (2021). Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeğinin Değişim ve Gelişim Süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 12-35.
- Şahinli, M. A. ve Şahbaz, N. (2013). Tarımda Kadın İstihdamı: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık Durumu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), 85-103.
- TOB (2022). *Tarım ve Orman Bakanlığından 3,6 Milyon Kadın Çiftçiye Eğitim*, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2024, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5490/Tarim-Ve-Orman-Bakanligindan-36-Milyon-Kadin-Ciftciye-Egitim#>.
- TOB (Tarım ve Orman Bakanlığı) (2021). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi 2021-2023*, Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- Tolunay, A ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (2), 116-127.
- Turgut, D., Kümbül Güler, B. ve Vatansever, Ç. (2025). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Yaşam Koşulları ve Sağlıkla İlişkili Problemleri: Sistemik Bir

- Derleme Çalışması. "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 27(1), 458-489.
- TÜİK (4 Aralık 2025). *İşgücü İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2024-54059&dil=1>.
- Twyman, J., Muriel, J. and García, M. A. (2015). Identifying Women Farmers: Informal Gender Norms as Institutional Barriers to Recognizing Women's Contributions to Agriculture. *Journal of Gender, Agriculture and Food Security*, 1(2), 1-17.
- UN (United Nations) (2021). *World Social Report 2021: Reconsidering Rural Development*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- UNDP (United Nations Development Programme) (19 Ekim 2024). <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/zero-hunger>.
- Valea, A. B. and Noufé, T. (2025). Gender Gap in Agricultural Productivity: Evidence from Burkina Faso. *International Journal of Social Economics*, 52(4), 533-546.
- Vemireddy, V. and Choudhary, A. (2021). A Systematic Review of Labor-Saving Technologies: Implications for Women in Agriculture. *Global Food Security*, 29, 100541.
- Vepa, S. S. and Viswanathan, B. (2020). *Introduction: Nutritional well-being of women and children in India*. In *Undernutrition, Agriculture and Public Provisioning* (pp. 1-12). New York, NY: Routledge.
- Wright, W. and Annes, A. (2016). Farm Women and the Empowerment Potential in Value-Added Agriculture. *Rural Sociology*, 81(4), 545-571.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Academic Review*, 2(2), 79-92.